

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2020, c. 6, s. 2: 1073-1105

Kur'ân Yorumunda Fasil ve Vasıl Fasil and Vasil in the Interpretation of the Quran

Avnullah Enes ATEŞ

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

İslami İlimler Fakültesi,

Assoc. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University,

Faculty of Theology

enes.ates@bilecik.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4909-9203

DOI: 10.47424/tasavvur.800546

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 27 Eylül / September 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09 Kasım / November 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Ateş, Avnullah Enes. "Kur'ân Yorumunda Fasil ve Vasıl". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 6/2 (Aralık 2020): 1073-1105.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of

Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC-ND 4.0

Öz

Arap dili ve belâgati Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve yorumlanmasında en önemli etkenlerdendir. Apaçık Arapça olarak inen Kur'ân bu dilin en belîğ ve fasih kullanımlarını içerisinde barındırmaktadır. Dili ve kullanımları bilinmeyen bir kitabın doğru anlaşılması mümkün değildir. Bu nedenle Kur'ân'ın doğru anlaşılıp yorumlanması adına birçok çalışma Arap Dili ve Belâgati konularına tahsis edilmiştir. Bu çalışma belâgat ilminin me'ânî başlığı altında ele alınan fasıl ve vasil konusunu Kur'ân yorumuna etkisi açısından inceleyecektir. Ardı sıra gelen cümlelerin birbirleriyle ilişkisini konu edinen fasıl ve vasil, bu cümlelerin hangi durumlarda birbirinden ayrılması, hangi durumlarda bitişik olarak getirilmesi gerektiğini ve bunların sebeplerini ortaya koyar. Bunların üzerine hangi anlamların ortaya çıktığını ifade etmesi yönüyle de Kur'ân yorumu açısından son derece önem arz eder. Özellikle de ayetlerin birbiriyle ilişkisine dair sonuçları olması bakımından ayetler arası münasebet konusunun da ilgi alanına girer. Çalışmada öncelikle fasıl ve vasil kavramları tarif edilecek, sonrasında da örnek ayetler üzerinden bunların Kur'ân yorumuna etkisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Belâgat, Me'ânî, Fasil, Vasil.

Abstract

Arabic language and eloquence are the most important factors in the correct understanding and interpretation of the Qur'an. The Qur'an, which descends with a clear Arabic language, contains the most important and fascist uses of this language. It is not possible to understand a book whose language and uses are unknown. For this reason, in order to understand and interpret the Qur'an correctly, many studies are devoted to Arabic language and eloquence. In this study, it will be examined the subject of "Fasil" and "Vasil" under the title of "Maany" of eloquence in terms of its effect on the interpretation of the Qur'an. "Fasil" and "Vasil", which discuss the relation between successive sentences, reveals in which cases these sentences should be separated, in which cases should be brought together and the reasons for them. It is extremely important for the interpretation of the Qur'an in terms of expressing what meanings emerge on them. Especially in terms of the results of the relationship between the verses, the subject of inter-verse is also at some point of

interest. In the study, firstly, the concepts of “Fasil” and “Vasil” will be described, and then the effect of these on the Qur’anic interpretation will be revealed through sample verses.

Keywords: Tafser, Eloquence, Maany, Fasil, Vasil.

Giriş

Fasil ve vasil konusunun Kur’ân yorumuna etkisi açısından incelenmesi büyük önem arz eder. Klasik tefsir kitaplarında sıkça değinilen, ayet pasajlarının kendi aralarındaki münasebetlerinin tespit ve yorumunda ele alınan bu konu derli toplu olarak müstakil bir çalışmayla bilim dünyasına kazandırılmayı hak etmektedir. Çünkü fasıl ve vasil konusu, ayetler arası ilişkilerin tespitinde, yani tefsir ilimlerinden *münâsebâtü’l-ây*, ayetler arası münasebet olarak isimlendirilen ilim içerisinde önemli bir enstrümandır. Bu noktada siyakın da bir malzemesi olarak görülmelidir. Dolayısıyla kelamın anlaşılmasında etkin bir başvuru kaynağı olarak da değerlendirilmelidir. Ancak görebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de fasıl ve vasil konusu, Kur’ân yorumuna etkisi noktasında kapsamlı olarak çalışılmamıştır. Fatih Demirci, Âli İmrân suresi örneğinde fasıl ve vasil meselesini Kur’ân nazmına yansımaları açısından yüksek lisans tezi olarak Prof. Dr. Abdurrahman Özdemir danışmanlığında hazırlamıştır.¹ Bu çalışma Arap Dili ve Belâğati alanında bir yüksek lisans tezidir ve ağırlık noktası fasıl ve vasil konularının belâgat ilmindeki yapısal durumu, kullanımları ve etkisi üzerinedir. Aynı zamanda ilgili sure bazı Kur’ân nazmına etkisi ve yer yer yoruma etkisi de ele alınmıştır. Ama fasıl ve vasil konularının genel manada tefsire, Kur’ân yorumuna etkisi tetkik edilmemiştir. Bu çalışmanın dışında Fatih Ulugöl’ün “Belâgat İlminde Fasil ve Vasil” isimli makalesi ile Rifat Resul Sevinç’in “Belâgatta Fasil-Vasılın Kuralları ve ‘Vâv’ın Kullanımı” isimli makalesi de fasıl ve vasil konusunu belâgat ilmi açısından incelemiştir.² Türkiye’de fasıl ve vasil konularının Kur’ân yorumuna etkisinin özel olarak ele alındığı herhangi bir tez, makale ve bildiri türünde

¹ Fatih Demirci, *Arap Belâgatında Fasil Vasil Meselesi ve Kur’an Nazmı Üzerindeki Yansımaları (Âli İmrân Suresi Örneğinde)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

² İlgili çalışmalar için bk. Fatih Ulugöl, “Belâgat İlminde Fasil ve Vasil”, *Nüşa* 19/48 (2019), 155-180. doi: 10.32330/nusha.558467; Rifat Resul Sevinç, “Belâgatta Fasil-Vasılın Genel Kuralları ve ‘Vâv’ın Kullanımı”, *Ekev Akademi Dergisi* 21/69 (2017), 53-88.

çalışma görebildiğimiz kadarıyla bulunmamaktadır. Dolayısıyla çalışma konumuzun önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamızda öncelikle fasıl ve vasıl konusunun kavramsal çerçevesi çizilecektir. Her birisinin nerelerde kullanıldığı ve cümlelere ne gibi anlamlar kattığı zikredilecektir. Ardından da Kur'ân-ı Kerîm'deki fasıl ve vasıl kullanımları örnek ayetlerle ele alınacak ve bunların yoruma katkıları sunulacaktır. Peşi sıra gelen cümlelerin doğru yorumlanmasının, bu cümlelerin fasıl veya vasıl yapıma sebeplerini tespit ile sıkı bir ilişkisi olduğu ortaya koyulacaktır.

1. Belâgatte Fasil ve Vasıl

Ardı sıra gelen iki cümlelerin araya atf harfi و (*vâv*)³ girmeksizin dizilmesine fasıl, vâv harfiyle ayrılmasına vasıl denilir. Her birini gerektiren belli durumlar ve şartlar mevcuttur. Cümlelerin fasıl ve vasıl yapılacağı yerleri bilmek büyük bir ustalık gerektirmektedir.⁴ Bu nedenle kimi belâgat âlimleri fasıl ve vasıl konularının bilinmesini belâgatin en önemli konularından saymıştır. Hatta belâgatin faslı ve vaslı bilmek olduğunu söyleyenler bile olmuştur.⁵ Aşağıda öncelikle faslı gerektiren yerler örnekleriyle zikredilecek, ardından da vaslı gerektiren yerlere değinilecektir.

³ Fasil ya da vasıl konusunda cümlelerin arasına atf harflerinden sadece vâv harfinin girip girmemesi baz alınmaktadır. Zira bu harf mutlak cem` denilen, herhangi bir kayıt olmaksızın sadece hükümde ortaklık için kullanılır. Diğer atf harfleriyse peşi sıra gerçekleşme, araya zamanın girmesi, tertip gibi cümleler ya da kelimeler arasına kayıtlar getirmektedir. Dolayısıyla vâv dışındaki atf harflerinin kullanımı da anlaşılması da kolaydır. Ancak vâv harfinin getirilip getirilmemesi cümleler arasındaki anlam bütünlüğü ya da ayrılığı gibi ince detayları bilmeyi gerektirdiğinden fasıl ve vasıl konusu bu harf üzerine inşa edilmiştir. Fasil ve vasıl konusunda sadece vâv harfinin mihenk taşı olarak değerlendirilmesinin sebepleri hakkında geniş bilgi için bk. Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.), 179-180.

⁴ Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer Celâluddîn el-Kazvînî, *el-Îdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*, thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 3/97.

⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd el-Hafâcî el-Halebî, *Sirru'l-fesâha* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1402/1982), 59.

1.1. Fasil Yapılan Yerler

Faslı gerektiren durumlar üç noktada toplanır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1) İki cümle arasında tam bir birliğin bulunması. Bu birlik, ikinci cümlenin birincinin tekidi, beyanı ya da bedeli olmasıyla gerçekleşir. İki cümlenin bu şekildeki birliği *kemâlü'l-ittisâl* ismiyle anılır. Örnek olarak şu dizeler verilebilir:

كَفَى زَاجِرًا لِلْمَرْءِ أَيَّامَ ذَهْرِهِ / تَرُوحُ لَهُ بِالْوَاعِظَاتِ وَتَعْتَدِي

“Kişiye men edici olarak ömrünün günleri yeter / Ona sabah-akşam öğütler getirir durur.”⁶

Bu örnekteki *terûhu lehû* diye başlayan cümle öncesindeki cümleye atıf yapılmamıştır. Çünkü bu cümle öncesindeki beyan etmektedir. İnsanın yanlış işlerden kendini alıkoyması için her geçen gün bir ibrettir. Bu anlamın daha açık hale gelmesi için ikinci cümle insanın geçen günlerinin öğütlerle dolu olduğunu söylemiştir. Bu nedenle fasıl yapılarak gelmiştir.

2) İkinci cümlenin ilk cümleden dolayı akla gelebilecek bir sorunun cevabı niteliğinde olması. Böyle bir durumda iki cümle arasında *şibh-i kemâl-i ittisâl* olduğu, yani tam bir bağa yakın bir ilişkinin bulunduğu söylenir. Buna örnek olarak şu cümle verilebilir:

السَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ / فِي حَدِّهِ الْحَدُّ بَيْنَ الْجِدِّ وَاللَّعِبِ

“Kılıç kitaplardan daha doğru haber verir / Ciddiyet ile oyun arasındaki tanım keskinliğinde bulunur.”⁷

Şiirin ilk cümlesinde kılıçla kitap karşılaştırılmış ve kılıcın daha doğru haber verdiği ileri sürülmüş. Bu cümle insanın aklına kılıcın nasıl kitaptan daha doğru olabileceği sorusunu getirdiğinden cevap niteliğinden ardından ikinci cümle getirilmiştir. İkinci cümle adeta ilkinin oluşturduğu soru işaretini cevaplar nitelikte olduğundan aralarında tam bağa benzer bir bağ kurulmakta, dolayısıyla da araya atıf vâvı girmeden fasıl yapılmaktadır.

⁶ Abdülaziz Atık, *İlmü'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1430/2009), 162.

⁷ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğa*, 185.

3) İki cümlelerin birbirinden haber ve inşâ⁸ olarak farklı olması. Bu durumda iki cümle arasında atıf imkânsız olmakta ve cümleler birbirinden tam olarak kopmaktadır. Bu nedenle bu şekilde birbirinden haber ve inşâ olarak farklı olan cümlelerin arasında *kemâl-i inkıtâ'* olduğu söylenir. Buna örnek olarak şu cümle verilebilir:

لَا تَدْنُ مِنَ الْأَسَدِ يَأْكُلُكَ

“Aslana yaklaşma, seni yer.”⁹

Bu örnekte ilk cümle olan *lâ tednü* “yaklaşma” nehiy anlamında bir cümledir. Doğru ya da yanlış olarak nitelenmesi mümkün olmadığından inşâ cümleleri arasında yer alır. Akabinde gelen *يَأْكُلُكَ* (*ye'külike*) “seni yer” cümlesiye doğrulanıp yalanlanabilen bir potansiyele sahip olduğundan haber cümlesi olarak görülür. Bu nedenle öncesindeki cümleye atıf ile bağlanmamıştır.¹⁰

⁸ Haber cümleleri doğrulanıp yalanlanabilen, asıl maksadı muhataplara haber vermek olan cümlelerdir. İnşâ cümleleriye doğrulanıp yalanlanamaz. “Ali geldi” cümlesi bir yargıda bulunmaktadır ve potansiyel olarak bunun doğru veya yalan olması imkân dâhilindedir. Bu nedenle bu cümle haber cümlesidir. Ancak “Ders çalış” cümlesinde bir yargı bulunmadığından bu cümlelerin doğru ya da yalan olarak nitelenme durumu söz konusu değildir. Aynı şekilde “Keşke gençliğim geri gelseydi” cümlesi de doğruya ya da yalana ihtimali olmayan bir cümledir. Bu nedenle zikredilen son iki cümle inşâ cümlesi olarak isimlendirilmektedir. İnşâ cümleleri kendi içerisinde talep bildiren ve bildirmeyen şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Cümlelerin haber ve inşâ ayrımı ve bunlarla ilgili detaylı bilgi için bk. Kazvîni, *İdâh*, 3/51-94.

⁹ Kazvîni, *İdâh*, 3/105.

¹⁰ Burada “İlk cümle talep içerikli olduğundan sonrasındaki muzârî fiilin cevap niteliğinde kabul edilip cezimli gelmesi gerekmez miydi?” şeklinde bir soru akla gelebilir. Kural olarak talepten sonra gelen muzârînin cevap niteliğinde olabilmesi ve bu nedenle cezimlenebilmesi için talep cümlesinin başında bir şart anlamı takdir edildiğinde iki cümlelerin anlam olarak makul olması gerekir. Zikredilen örnekte bu takdir edildiğinde “Aslana yaklaşmazsan seni yer” anlamı ortaya çıkmakta ve makul bir sonuç vermemektedir. Dolayısıyla ikinci cümleyle ilki arasında şart cevap ilişkisi kurulamamaktadır. Sonuç olarak da ikinci cümle ilkinden bağımsız müstakil bir cümle olarak değerlendirilmekte ve öncesine atıf ile bağlanmaması haber ve inşâ olarak birbirlerinden farklı olmalarıyla açıklanmaktadır. Talepten sonra gelen muzârî fiilin durumuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408/1988), 3/96-98. Ayrıca bk. Yunus İnanç, “Bazı Kur'ân Meallerinde Emrin Cevabında Gelen Fiillerin Hatalı Tercümesi” *Edebali İslamiyat Dergisi* 3/5 (2019), 23-52.

Cümleler arası faslın gerçekleştiği bu üç noktaya ilaveten iki nokta daha eklenilmektedir. Ancak biz bunları zikretmeyip yukarıda verilenlerle yetineceğiz.¹¹ Aşağıda vaslın gerçekleştiği yerlerden bahsetmeye başlayacağız.

1.2. Vasıl Yapılan Yerler

İki cümle arasında vasıl üç durumda yapılır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1) İkinci cümle ilkinde i`râb¹² olarak ortak kılınmak istendiğinde. Bu, ilk cümlelerin i`rabda mahalli olması¹³ koşuluyla gerçekleşir. Buna örnek olarak şu dizeler verilebilir:

أَنْتَ أَيْقَظْتَنِي وَأَطَّلَعْتَ عَيْنِي / عَلَى عَالَمٍ مِنَ السِّرِّ أَخْفَى

Sen beni uyandırdın ve gözümü / Gizli sırlar dünyasına açtın¹⁴

Bu örnekte ikinci cümle olan وَأَطَّلَعْتَ cümlesi, öncesinde geçen ve kelimada haber (yüklem) olarak yeri bulunan أَيْقَظْتَنِي cümlesiyle i`râbda ortak kılınmak istenmiştir. Anlam bakımından her iki cümle de mübtedâdan (öznenen) bahsederek haber vermektedir. Ancak buradaki i`râb ortaklığıyla kastedilen her iki cümlelerin de mana bakımından aynı görevi görmesi ve aynı i`râb alametini

¹¹ Faslın gerçekleştiği bu iki noktadan biri *şibh-i kemâl-i inkâtâ*, diğeri ise *tavassut beyne'l-kemâleyn* diye anılan yerlerdir. İlkinde bir cümlelerin öncesinde iki cümle geçmekte, bu cümleyi gerideki iki cümleden birine atfetmek mümkünken, diğeri atfedilip yanlış bir anlamın çıkması endişesiyle atfı terk edilmektedir. İkinci yerde ise birbirine uyumlu iki cümle bulunmakta ancak ikinci cümle ilkiyle hükümde ortak kılınmak istenmemektedir. Bu nedenle fasıl zaruri olmaktadır. Ancak bunların birçoğu zikredilen ilk üç noktaya çoğu zaman açıklanamadığından bunların anlatılmasına gereksinim duymadık. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Ebû Hâmid Ahmed b. Ali Behâuddin es-Sübki, *'Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, thk. Abdülhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1423/2003), 1/544-546.

¹² İ`râb, kelimenin ya da cümlelerin kelimeler içerisinde bir öge olarak değerlendirilebilmesidir. Özne, nesne, yüklem, sıfat vd. öğelerden biri konumunda bulunabilen kelime veya cümleler için i`râb aldığı söylenir. Bk. Abdulhamit Bırışık, "İ`râbu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/376.

¹³ İ`râbda mahalli olma sözü, kelime ya da cümlelerin kelimeler içerisinde özne, yüklem, nesne vd. gibi bir öge olması durumunu ifade eder. Cümlelerin ne zaman i`râbda mahalli olduğuyula alakalı geniş bilgi için bk. Abdurrahmân b. Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'arabiyye* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1416/1996), 1/567-569.

¹⁴ Atik, *İlmü'l-me'ânî*, 167.

almasıdır. Yoksa gramer olarak vâv harfiyle atıf yapılan cümle, öncesindeki cümleden kelam içerisinde farklı bir öge olarak görülür. Mezkûr örnekte ilk cümleye haber denilirken ikincisine matuf denilir.

2) İki cümlelerin de haber veya inşâ cümlesi olarak aynı yapıya sahip olmaları, mana bakımından birbirleriyle uyum içerisinde olmaları¹⁵ ve aralarında fasıl yapmayı gerektirecek herhangi bir sebebin bulunmaması.¹⁶ Bu durumda da iki cümle vâv harfiyle birbirine vasledilir.

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

“Allah’a kulluk edin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın.”¹⁷

Bu ayetin ilk cümlesi Allah’a kulluğu emreden bir inşâ cümlesi, ona vasıl yapılan ve Allah’a hiçbir şeyin ortak koşulmasını yasaklayan bir inşâ cümlesidir. Dolayısıyla aralarında faslı gerektiren herhangi bir şeyin bulunmaması ve anlam bakımından birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olmaları sebebiyle ikinci cümle ilkine vasıl yapılmıştır.

3) İki cümle birbirinden haber ve inşâ cümlesi olarak farklı olduğu halde aralarında fasıl yapılmasının kastedilen anlamı bozuyor olması. Örnek olarak şu olay verilebilir:

Hz. Ebu Bekir (r.a.) yolda, elinde elbise bulunan bir adama rastlar ve kendisine “Elbiseyi satıyor musun?” der. Adam لَا يَرْحَمُكَ اللَّهُ diyerek cevap verir. Bunun üzerinde Hz. Ebu Bekir (r.a.) adama “Öyle deme; وَلَا يَرْحَمُكَ اللَّهُ” şeklinde ikazda bulunur.¹⁸ Burada adam aslında “Hayır satmıyorum, Allah sana merhamet etsin” demek istemiştir. Ancak “Hayır” anlamındaki لَا harfinden sonra doğrudan fiil getirilince “Allah sana merhamet etmesin” anlamı ortaya çıkmıştır. Burada Lâ harfiyle başlayan ve gerisi anlaşıldığı için cümleden hazfedilen kelimeler vardır. Adamın söylediği cümlelerin aslı لَا أبيعُهُ “Onu

¹⁵ İki cümlelerin uyum içerisinde olması, her ikisinde de yazmak ve okumak gibi yakın ilişkili manaların bulunması ya da gitmek ve gelmek gibi zıt anlamların ifade edilmesidir. Bilgi için bk. Hasen b. İsmail b. Hasen b. Abderrâzık el-Cinâcî, *el-Belâğatü's-sâfiye fi'l-me'ânî ve'l-beyâni ve'l-bedî'* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1426/2006), 232.

¹⁶ Cinâcî, *el-Belâğatü's-sâfiye*, 231.

¹⁷ en-Nisâ 4/36.

¹⁸ Cinâcî, *el-Belâğatü's-sâfiye*, 231.

satmıyorum” şeklindeydi. Ancak soruya karşılık verirken bunların zikredilmesine gerek duyulmamakta, zira bunlar anlaşılmalıdır. Bu cümle olumsuz bir haber cümlesidir. Sonrasında gelen “Allah sana merhamet etsin” cümlesiye dua içerikli bir inşâ cümlesidir. Cümleler birbirinden haber ve inşâ olarak farklı olduğunda fasıl yapılması bir zorunlulukken burada yanlış anlama kapı araladığı için araya و(vâv) harfi getirilerek vasıl yapılmıştır.

Fasıl ve vasıl yapılan yerlerin anlatımı ve bunlara dair örneklerin zikredilmesinden sonra dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır. Bu husus, bazı durumlarda fasıl veya vasıl yapılmadığı halde cümlelerin bu şekilde değerlendirilebilir olmasıdır. Özellikle hal cümleleri bu noktada yanlış değerlendirilmeye müsaittir. Zira isim cümleleri ya da mazi fiille başlayan cümleler hal olarak cümlede getirildiklerinde başlarında vâv harfi bulunur ve bunların geride geçen cümleye vasıl yapıldığı zannedilebilir. Hâlbuki bu cümleler, gerideki cümlenin hal ögesi, yani zarf tümleci konumunda olup o cümlenin bir parçası durumundadır. Örnek olarak Allah Resulünün (s.a.v.), kendisine “Hangi sadaka daha faziletlidir?” sorusunu soran adama cevap olarak söylediği şu sözü zikredilebilir:

أَنْ تَصَدَّقَ وَأَنْتَ صَاحِبُ شَحِيحٍ شَحِيحٍ تَخْشَى الْفَقْرَ وَتَأْمَلُ الْغِنَى

“Sağlıklı ve cimri olduğun, fakirlikten korkup zenginliği umduğun halde sadaka vermen.”¹⁹

Bu ifade Arap grameri açısından mübteda (özne) ya da haberi (yüklemi) hazf edilmiş bir cümledir. Cümlenin aslı “... vermen en faziletli sadakadır” şeklinde takdir edilip zikredilen cümle mübteda (özne) kabul edilebileceği gibi, “En faziletli sadaka ... vermenidir” şeklinde takdir edilip zikredilen cümle haber (yüklem) olarak da görülebilir. Bu takdir edilen öğelerin cümlede zikredilmemesi, bunlar olmaksızın cümlenin anlaşılır olmasındandır. Hadiste zikredilen bu ifade, cümleleri masdara çevirici bir özelliğe sahip olan *en* harfiyle başlamıştır. Bu harf muzârî fiilin başına gelir ve o fiille birlikte o fiille bağlantılı bütün öğeleri cümle olmaktan çıkarır ve masdar anlamıyla tevîl edilen bir tekil öge haline getirir. Burada konu açısından önemli olan nokta *en*

¹⁹ Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-muhtasaru bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Rasûlillâhi sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), “Zekât”, 92.

harfinin masdara çevirdiği cümle ve bu cümleyle ilgili olan, görünürde müstakil gibi duran ama aslında öncesindeki asıl cümlelerin bir ögesi olan diğer cümlelerdir. *تَصَدَّقَ* (*Tesaddeka*) fiiliyle başlayan cümle asıl cümledir ve bu cümlelerin devamındaki *وَأَنْتَ صَاحِبُ* (*ve ente sahilhun*) cümlesiyle *تَخَشَى الْفُقْرَ* (*tahşe'l-fakra*) cümleleri asıl cümlelerin hâl ögesi, yani zarf tümleci konumundadır. İlki vâv harfiyle başlamakta ve öncesindeki cümleye vasıl iması oluşturmakta, ikincisiyse vâv harfi olmaksızın başlamakta ve o da fasıl ihtimalini akla getirmektedir. Ancak anlam bakımından cümleler tahlil edildiğinde bunların müstakil olmadıkları anlaşılmaktadır. İlki “sağlıklı ve cimri olduğun halde” anlamında bir zarf tümlecidir ve en faziletli sadakanın şartlarından birini ortaya koymaktadır. İkinci cümle de “fakirlikten korktuğun ve zenginliği umduğun halde” anlamında bir diğer zarf tümlecidir ve bu da en faziletli sadakanın oluşmasındaki ikinci şartı belirtmektedir.

Bu örnek hadis, hâl cümlelerinin tespitinin anlama ne denli etkisi olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Vasıl ya da fasıl yapıldığı zannedilen cümlelerin hâl cümlesi olma ihtimali her zaman akılda tutulmalı ve anlam analizi yapılmadan birbiri ardına gelmiş cümleler için vasıl ya da fasıl konusunda hüküm verilmemelidir.

2. Fasil ve Vasılın Kur'ân Yorumuna Katkıları

Kur'ân'ın doğru yorumlanabilmesini sağlayan etkenlerden biri ve belki de en öncelikli unsur cümlelerini doğru tahlil edip, ögelerini tespit edip anlamlandırmasıdır. Bunlar yapıldıktan sonra birbirinin ardı sıra gelen cümlelerin birbirleriyle ilişkisi de mutlaka tespit edilmelidir. Fasil ve vasıl konuları tam olarak bu alanla ilgili malumatlar sunmaktadır. Dolayısıyla Kur'ân yorumu için öncelikli bir alan olarak fasıl ve vasıl önem arz etmektedir. Fasil yapılan veya vasıl yapılan cümleler arasında oluşacak yorum çeşitliliğinin çerçevesiyse fasıl ya da vasıl nedenine göre şekillenecektir. Bu başlık altında Kur'ân'daki fasıl ve vasıl yapılan cümleler arasındaki sebep farklılığına göre oluşan farklı yorumlar örnek ayetlerle ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Konunun akışı, ilk başlık altında zikredilen fasıl ve vasıl sebeplerine göre şekillendirilecektir.

2.1. Fasılın Katkıları

Cümleler arasında fasıl yapılmasının, bunların birbiri ardında belirli sebeplerle atıf olmaksızın getirilmesi demek olduğu önceki başlıklarda zikredildi. Bu başlık altında fasıl sebeplerinin Kur'ân yorumuna katkıları incelenecektir. Cümleler arası fasıl yapılan yerlerin birbirinden ayırt edilmesi önemli olduğundan, her birinin yoruma etkisi farklılaştığından alt başlıklar fasıl sebeplerine göre şekillendirilecektir.

2.1.1. Kemâlü'l-İttisâl

İki cümle arasında kemal-i ittisalın olması, yani tam bir bağın bulunmasının, ikinci cümlenin ilk cümlenin beyanı, bedeli ya da tekidi olmasıyla gerçekleştiği ilk başlıkta geçmişti. Burada üç durum için ayrı ayrı örnek olacak ayetler aşağıda zikredilip değerlendirilecektir.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

“Hatırlayın, sizi Firavun hanedanından kurtarmıştık. Azabın kötüsünü size reva görüyordu. Oğullarınızı boğazlıyor, kızlarınızı hayatta bırakıyordu.”²⁰

Bu ayette Allah Teâlâ Firavun'un İsrail oğullarına reva gördüğü azaptan *“azabın kötüsünü size reva görüyordu”* ifadesiyle bahsetmekte, bu ifadenin ardından atıf yapılmaksızın getirdiği *“oğullarınızı boğazlıyor...”* cümlesiyle de *“azabın kötüsü”* ile neyin kastedildiğini beyan etmektedir.²¹

Ayetteki ikinci cümleyle ilk cümlenin arasında atıf yapılmamasının gerekçesi bu cümlelerin birbirleriyle tam bir birliktelik (kemâl-i ittisâl) halinde olmasıdır. Cümleler arası fasıl yapılması, bu cümlelerin birlikte yorumlanırken aralarında beyan, tekit, bedel ilişkilerinden birinin bulunduğunu düşündürmekte, böylelikle fasıl bilgisinin Kur'ân yorumuna katkısı görülmektedir.

Aynı konuyla ilgili bir diğer ayette, burada atıf yapılmaksızın getirilen cümle vâv atıf harfiyle getirilmiş, iki cümle birbirine vasil edilmiştir. Yukarıda

²⁰ el-Bakara 2/49.

²¹ Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Cârullâh ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî t-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1986), 1/138.

zikrettiğimiz ayetle benzer olması sebebiyle bu diğer ayetin de değerlendirilmesi gerekecektir. Ayet şu şekildedir:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَّبِحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ

“Hani Musa kavmi için şöyle demişti: Allah'ın üzerinizdeki nimetini yâd edin. Hatırlayın, sizi Firavun hanedanından kurtarmıştı. O size azabın kötüsünü reva görüyordu, çocuklarınızı boğazlıyordu ve kızlarınızı hayatta bırakıyordu.”²²

Bu ayet ile öncesinde zikredilen ayet arasında konu bakımından bir fark bulunmamaktadır. Ancak lafız olarak bu ayette diğerinde bulunmayan atıf vâvı vardır. “Çocuklarınızı boğazlıyor” anlamındaki اَبْنَاءَكُمْ ifadesinin başına vâv getirilerek öncesindeki “size azabın kötüsünü reva görüyordu” anlamındaki اَلْعَذَابِ سُوءَ اَلْعَذَابِ cümlesiyle aralarında vasıl yapılmıştır. Vasıl ile ilgili örnekleri çalışmanın ileriki bir başlığında müstakil olarak ele alacağız. Ancak burada vasıla ilgili bu örneğin zikredilmesi, fasıl ile getirilen bir önceki örnekle vasıl ile getirilen bu örneğin arasındaki yorum farkının tam olarak görülmesini sağlamaktır. Bu ayet yorumlanırken Firavun'un İsrail oğullarına türlü türlü azaplarda bulunduğu, genel olarak kötü bir şekilde kendilerine azap ettiği, oğullarını boğazlama işinin de bu türlü azaplardan biri olduğu söylenir. İsrail oğullarının çocuklarının boğazlanması, Firavun'un birçok işkence türünden bir örnek olarak burada anılmış olmaktadır. Zira ikinci cümle ilkinden vasıl yapılmış, bu vasıl da ikisinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Yani adeta ayette “Size kötü işkenceler yapıyordu. Ayrıca oğullarınızı boğazlıyor, kızlarınızı hayatta bırakıyordu” denilmiştir. Önceki ayette ise özellikle İsrail oğullarına uygulanan kötü azap ile çocuklarının boğazlanması işinin öne çıkarıldığı, onun odak noktası haline getirildiği söylenir. Zemahşerî (öl. 538/1144) de bu nedenle *yüzebbihûne* cümlesinin öncesindeki cümleyi beyan ettiği için ona atıf yapılmaksızın fasledildiğini söylemiştir.²³ Buna göre önceki ayette “Oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı hayatta bırakarak size kötü işkenceler yapıyordu” denilmiş olmaktadır.²⁴

²² İbrahim 14/6.

²³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/138.

²⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Beirut: Dâru Hecer, 1422/2001), 13/599.

Görüldüğü üzere Kur'ân'daki cümleler arasında vasıl veya fasıl yapılması doğrudan yorumu etki etmektedir. Fasıl sebeplerinden bir diğeri olan, ikinci cümlenin ilkinin tekit eder bir anlama sahip olmasına örnek olarak şu ayet zikredilebilir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلذَّرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Şüphesiz ki inkâr edenler, kendilerini uyarmanla uyarmanın noktasında birdirler; iman etmezler.”²⁵

Bu ayet-i kerimede kâfirlerin küfürdeki ısrar ve inatları anlatılmakta, imana yanaşmayacakları tekitli bir şekilde ifade edilmektedir. Ayette geçen *sevâun 'aleyhim e enzertehum em lem tünzirhum* ifadesi kâfirlerin İslam'a davet noktasında kendilerine çaba gösterilse de gösterilmese de durumlarının değişmeyeceğini belirterek aslında iman etmeyeceklerini söylemektedir. Sadece bu cümlenin getirilmesiyle yetinilseydi bile onların iman etmeyecekleri anlaşılmış olurdu. Ancak ardından *lâ yu'minûn* denilerek önceki cümlede ortaya koyulan mana pekiştirilmiştir.²⁶ Bu nedenle de bu iki cümle arasında atıf harfi getirilmemiştir. Çünkü atıf, getirildiği yerde kelimeler ve cümleler arası farklılığı gerektiren bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla burada atıf yapılmaksızın getirilen cümleleri yorumlarken fasıl yapıldığı dikkate alınmalı, fasıl gerekçelerinden hangisinin burada bulunduğu doğru tespit edilip buna göre tevil yapılmalıdır. Bu ayet-i kerimede bulunan mezkûr iki cümlenin fasıl yapılmasının nedeni ikinci cümlenin ilkinin mana bakımından tekit ediyor olmasıdır. İkinci cümleyi ilkinin beyanı veya bedeli olarak değerlendirmek burada doğru gözükmemektedir. Çünkü beyan, kapalı ve anlaşılmaz manaları vuzuha kavuşturur. Burada bir kapalılık söz konusu değildir. Bedel ise önceki cümlede umumi olarak ifade edilen bir meselede özellikle öne çıkarılmak istenen cüzü zikretmektir. Bir başka deyişle sonradan getirilen cümle önceki cümlenin anlam kapsamına dâhildir ancak önemine binaen, bir nükte sebebiyle özellikle zikredilmektedir. Bu durum da mevzu konusu ettiğimiz ayette söz konusu

²⁵ el-Bakara 2/6.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1404/1984), 1/202.

değildir.²⁷ Ancak ikinci cümleyi, ilk cümleden akla gelebilecek bir soruya cevap niteliğinde görenler olmuştur. Kâfirlerin uyarılmasıyla uyarılmamasının bir olması ne gibi bir sonuç doğurmaktadır, şeklindeki zihinde oluşan soruya “Onlar iman etmezler” denilerek cevap verildiği ifade edilmiştir.²⁸ Fasil sebebinin tespitinde müfessirler arasında farklılaşma olabilmektedir. Bu da yorum zenginliğini doğurmaktadır.

Yukarıda metnini paylaştığımız ayetten sonra gelen ayet, zikredilen bu kâfirlerin neden iman etmez olduklarının, onları uyarıp uyarmamanın neden onlara fayda vermeyeceğinin sebebinin belirtmektedir.²⁹ Bu nedenle de atıf harfi olmaksızın *اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ* şeklinde getirilmiştir. Burada bir izah ve açıklama bulunur. Bu nedenle bu cümle öncekinin beyanı olarak ondan fasıl yapılmıştır. Bu yoruma göre ayetin bu kısmı “Çünkü Allah onların kalplerine mühür vurmuş...” şeklindeki bir anlamı ortaya koymaktadır.

Fasil gerekçelerinden kemâl-i ittisâlin bir diğer örneği olarak aşağıdaki ayeti verebiliriz:

وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنَ وَجَنَاتٍ وَعُيُونٍ

“Bildiğiniz şeylerle size ikramda bulunan; davarlarla, çocuklarla, bahçe ve pınarlarla size ihsan eden zattan sakının.”³⁰

Bu ayette Hz. Hûd kavmini Allah’tan sakınmaya davet etmekte, kendilerine Allah’ın bahsettiği nimetleri hatırlatmaktadır. Bunu yaparken öncelikle “bildiğiniz şeylerle size ikramda bulunan” diyerek genel bir ifade kullanmakta, ardından da bununla kastedilen, genelin içinde bulunan bazı özel nimetleri saymaktadır. İkinci cümlelerin ilkinin ardından atıf olmaksızın getirilmesi, onun bedeli olması nedeniyledir. Burada bedel, bütünün ardından parçasının zik-

²⁷ İki cümle arasında fasıl yapılmasında beyan ve bedel gerekçelerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği hakkında geniş bilgi için bk. Kazvîni, *İdâh*, 3/107-112. İlgili ayetteki cümleleri değerlendirirken ikinci cümlelerin beyân ya da bedel olarak değerlendirilememesinin gerekçeleri hakkında geniş bilgi için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/252.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî el-Yemenî, *Fethu'l-Kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1414/1994), 1/46.

²⁹ Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed el-Cürcânî el-Halîmî, *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*, thk. Hilmi Muhammed Fevde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/130.

³⁰ eş-Şu'arâ 26/132-134.

redilmesi şeklindeki bedelü'l-ba'd türüne girer. Cümlelerde asıl kastedilen tabi olarak tanımlanan bedelin bu şekilde önce genel zikredilerek müphem bırakılması ve ardından vuzuha kavuşturulması me'ânî ilminde itnâb olarak değerlendirilir. Müphemün zikredilmesiyle önce muhatapların dikkati uyarılmakta, ardından hususen duymaları istenilen nokta zihinlere ulaştırılmaktadır.³¹

2.1.2. Şibhu Kemâli'l-İttisâl

Cümleler arası faslı gerektiren bir diğer durum şibhu kemâli'l-ittisâl diye isimlendirilen durumdur. Bu, tanım kısmında geçtiği üzere, sonradan gelen cümlenin öncesindeki cümleden dolayı akılda oluşabilecek bir istifhama, soruya cevap niteliği taşımasını ifade eder. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki ayet verilebilir:

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْئَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“Şehrin en uzak yerinden koşarak bir adam geldi. Dedi ki: Ey kavimim! Elçilere tabi olun. Sizden hiçbir ücret istemeyen ve hidayet üzere olan bu kimselere uyun.”³²

Ayette şehrin en uzak yerinden koşarak geldiği zikredilen adam, Antakya halkına³³ gönderildiği söylenen üç elçiye iman eden, kavminin de imana gelmesini dileyen ve adının da Habib en-Neccâr olduğu nakledilen bir adam olarak rivayetlerde yerini alır.³⁴ Bu adamın şehrin en uzak yerinden geldiği söylenildikten sonra atıf yapılmaksızın bir cümle getirilmiş ve bu cümlede adamın ne yaptığı ifade edilmiştir. Burada atıf yapılmadan cümlenin gelmesinin sebebi, öncesindeki cümlenin akılda soru oluşturacak bir anlama sahip olması ve sonrasında gelen cümlenin bu soruyu cevaplar nitelikte bulunmasıdır. “Şehrin en uzak bölgesinden koşarak gelen bu adam geldiğinde ne yaptı,

³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/170.

³² Yâsîn 36/20-21.

³³ Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim - Ğuneym b. Abbas (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 4/370.

³⁴ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd Muhyi's-Sünne el-Beğavî, *Me'âlimu't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. (Beyrut: Dâru Taybe, 1417/1997), 7/13.

ne dedi?" şeklindeki akla gelebilecek bir suale "Ey kavmim! Elçilere tabi olun, dedi" denilmiştir.³⁵

Fasil sebeplerinden şibhu kemâlî'l-ittisâl için bir başka örnek olarak şu ayet zikredilebilir:

وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Ben nefsimi de temize çıkarmam. Çünkü şüphesiz ki nefis, Rabbimin merhamet etmesi müstesna, çokça kötülüğü emreder. Rabbim ise kuşkusuz çokça bağışlayan ve merhamet edendir."³⁶

Hız. Yusuf (a.s.) Mısır Azizi'nin eşi tarafından kendisine kurulan tuzağı Allah'ın lütfu ile alınının akıyla atlatmış ve isnat edilen suçtan onun beri olduğu iddia sahibi tarafından da ikrar edilmiştir. Buna rağmen Hız. Yusuf (a.s.) nefsinin temize çıkarmadığını ifade etmiştir. Böylesi bir durumda bu ifadenin kullanılması muhatapların zihninde cevap bekleyen sorular uyandırır.³⁷ Temize çıktığı herkesçe anlaşılmışken neden kendisi kendisini temize çıkarmadığını söylüyor, şeklinde akıllara sorular gelir. Öncelikle bu merak uyandırılmış ardından da muhataplarda yerleşilmesi istenen o eşsiz öğüt verilir. O da Hız. Yusuf'un (a.s.) böylesi bir imtihandan çıkabilmesinin sebebinin Allah'ın lütfu ve ihsanı olduğu, O'nun merhamet etmesi dışında nefislerin kötülüğü emredeceği ve insanların bu yanlışa düşebileceğidir. İffet abidesi bir peygamberin kendisini bütünüyle tezkiye etmemesi, muvaffakiyetini rabbinin merhametine isnat etmesi ve her an nefsin insanı kötülüğe sürükleyebilme potansiyelinin devam ettiğini belirtmesi, insanların her an Allah'ın merhametine muhtaç olduklarını, her olumlu hareket ve hallerinin Allah'ın ihsanıyla gerçekleştiğini, kimsenin kendisini temize çıkarıp böbürlenmemesi gerektiğini salık verir.³⁸

Fasil sebeplerinden şibhu kemâlî'l-ittisâl ile ilgili örnekler, Kur'ân yorumunda bu durumun gerçekleştiği yerlerde akla gelebilecek soruların tespit edilmesi gerektiğini gösteriyor. Bu sorular doğru tespit edildiğinde fasıl ile

³⁵ Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 7/163-164.

³⁶ Yusuf 12/53

³⁷ Cinâcî, *el-Belâğatu's-sâfiye*, 228.

³⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/480-481.

getirilen sonraki cümlelerin önceki cümleyle uyumlu bir şekilde yorumlanması mümkün olacaktır.

Burada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyoruz. Mezkûr örneklerde geçen ikinci cümlelerin farklı sebeplerden dolayı öncesinde bulunan cümlelerden fasil edildiği de söylenebilmiştir. Örneğin Habib-i Neccâr ile ilgili yukarıda geçen ayetteki fasıl sebebi, ikinci cümlelerin ilkinin bedeli olduğu şeklinde yorumlanmıştır.³⁹ Yine Hz. Yusuf (a.s.) ile ilgili ayetteki ikinci cümle ilkinde zikredilen hükmün gerekçesini ortaya koyan bir beyan olarak görülmüştür.⁴⁰ Fasıl sebepleriyle ilgili bu farklı değerlendirmeler daha önceden de belirtildiği gibi Kur'ân yorumuna zenginlik katan hususlardır ve bu zenginliği sağlayan da fasıl ve vasıl konusu olmaktadır.

2.1.3. Kemâlü'l-İnkıtâ`

Kemâlü'l-inkıtâ` ile neyin kastedildiği birinci bölümde zikredilmişti. İki cümle birbirinden haber ve inşa kipi olarak farklıysa ya da iki cümle arasında anlam bakımından taban tabana bir zıtlık bulunuyorsa böyle durumlara kemâlü'l-inkıtâ` denilir. Bu iki durumdan ilkinde, yani cümlelerin haber ve inşa olarak farklı olduğu durumda dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. O da bu cümlelerin sadece lafız bakımından değil aynı zamanda anlam bakımından da haber ve inşa cümlesinin anlamını taşımalarıdır. Çünkü iki cümleden biri hem lafız hem de anlam olarak inşa kipinde olup diğeri lafız olarak haber ama mana olarak inşa kipinde olursa burada fasıl yapılmayıp araya atıf getirilir ve vasıl yapılır. Nitekim "وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا... ve insanlara güzel söz söyleyin"⁴¹ şeklindeki emir anlamındaki inşa cümlesinin atıf harfiyle bağlandığı cümle "لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ" Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz" şeklindeki bir haber cümlesiyle başlamaktadır. Cümleler haber ve inşa kipi olarak görünüşte farklı gözükse de aralarında atıf bulunduğu bu cümlelerin mana olarak bir olduğu ve ilk cümlelerin mana bakımından inşa kipinde olduğu söylenir.⁴² Dolayısıyla cümlelerin haber ve inşa olarak farklılığı hem lafız hem de mana bakımından olmalıdır.

³⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/366.

⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 13/5.

⁴¹ el-Bakara 2/83.

⁴² Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/159.

Fasil sebeplerinden kemâlû'l-inkitâ` için aşağıdaki ayet örnek olarak verilebilir:

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًىٰ مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“İşte onlar rablerinden bir hidayet üzerindedirler ve onlar felaha erenlerin ta kendileridir. İnkâr edenleri uyarman ile uyarmaman kendileri için birdir: iman etmezler.”⁴³

Bakara sûresinin ilk beş ayetinde Kur'ân-ı Kerîm'den, onun müttakiler için hidayet kaynağı olduğundan bahsedilir ve bu müttakilerin nitelikleri anlatılır. Beşinci ayette de onların hidayet üzere oldukları ve felaha erecekleri zikredilir. Bu anlatımın hemen ardından kafirlerin anlatımına geçilir. Bunun için getirilen cümle ile öncesindeki cümle arasında atıf bulunmaz, bunlar birbirine fasıl yapılır. Bu cümlelerin neden fasıl yapıldığı düşünüldüğünde iki cümle arasında anlam bakımından zıtlık ilişkisi bulunduğu bu nedenle bunların aralarında kemâlû'l-inkitâ` bulunduğu söylenir. Müttakilerin nitelikleri ortaya konulduktan sonra zıt durumdakilerin de anlatılması, eşyaların zıddıyla birbirinden tam olarak ayrışacağı gerçeğine dayanmaktadır.⁴⁴

Fasil sebeplerinden kemâlû'l-inkitâ` için verilen örnek, cümlelerin birbirine mana bakımından zıt olması durumunu göstermek içindi. Cümlelerin haber ve inşa olarak farklılıklarının fasıla sebep oluşuna örnek olması için de şu ayet zikredilebilir:

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنَّ فَاءَ تْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Şayet müminlerden iki topluluk savaşırlarsa aralarında sulhu sağlayın. Topluluklardan biri diğerine taşkınlık yaparsa, Allah'ın emrine dönünceye kadar o taşkınlık yapanla savaşın. Dönerse aralarında adaletle sulhu tesis edin ve adil davranın. Şüphesiz ki Allah adil davrananları sever.”⁴⁵

Bu ayette müminlerin birbiriyle savaşması durumunda aralarında adaletli bir şekilde sulhun tesis edilmesi gerektiği söyleniyor ve adil davranılması

⁴³ el-Bakara 2/5-6.

⁴⁴ Ebu's-Su'ûd, *İrşâd*, 1/35.

⁴⁵ el-Hucurât 49/9.

isteniyor. Bu istekler hep inşa cümleleri içerisinde yer alan emir kipiyle ifade ediliyor. Bunların ardından “Şüphesiz ki Allah adil davrananları sever” cümlesi haber kipli bir cümle olduğundan atıf harfi olmaksızın, öncesindeki cümleyle aralarında fasıl yapılarak getiriliyor. Haber ve inşa olarak bu cümleler birbirinden farklı olduğundan bunların arasında kemâlî'l-inkitâ` olduğu söylenir.⁴⁶

Kemâlî'l-inkitâ` bulunan cümleleri yorumlarken sonradan gelen cümle nin öncesiyle anlam bakımından münasebeti olduğu dikkatten kaçmamalıdır. Özellikle lafız ve mana bakımından mucize olan Kur'ân'da böylesi durumlar titizlikle incelenmelidir. Belâgat açısından hem kemâlî'l-inkitâ` hem de şibhu kemâlî'l-ittisâl bulunan yerlerde fasıl yapılarak getirilen ikinci cümle için isti'nâfiyye cümlesi denilmektedir. Bunun anlamı, bu tür cümlelerin i`râb bakımından geriden bağımsız olması ancak anlam bakımından mutlaka bir irtibatlarının bulunmasıdır.⁴⁷ Bu tür cümleleri yorumlarken şu yolun takip edilebileceğini düşünüyoruz:

Kemâlî'l-inkitâ` durumunda sonradan gelen cümle nin öncekiyle arasında anlam bakımından zıtlık varsa sonraki cümle yeni bir hüküm inşa ederken öncekini de tam olarak temayüz ettirmektedir. Eğer cümleler arasında haber ve inşa olarak farklılık var da ilk cümle inşa ikinci cümle haber ise aralarında sebep-sonuç ya da illiyet bağı kurulabilir. Yani ikinci cümle ilkinin gerekçesi olarak görülebilir. Yukarıdaki örneklerin ilkinde kâfirlerin anlatımının mütakilerin vasıflarını diğerlerinden iyice temayüz ettirdiği yorumu yapılabilir. İkinci örnekte de adaletli olunması emredildikten sonra Allah'ın adaletli olanları sevdiğinin zikredilmesi, adaletli davranmanın bir gerekçesi ve bu eylemin karşılığında sonuç olarak Allah'ın sevgisine mazhar olunacağı düşünülebilir. Ayetlerin siyakına göre farklı tespitlerde bulunmak da mümkündür. Bizim tespitimiz bunlarla sınırlıdır.

⁴⁶ Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddin Dîb, *Ulûmu'l-belâğa el-bedî'u ve'l-beyânu ve'l-me'ânî* (Trablus: el-Müessesetü'l-Hadise, 1423/2003), 353-354.

⁴⁷ Ahmed Matlûb Ahmed en-Nâsîrî, *Esâlîbu belâğiyye el-Fesâhatü ve'l-belâğatü el-me'ânî* (Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1400/1980), 190-193.

2.2. Vasılın Katkıları

Cümlelerin birbirine vasıl yapılabilmesi için gerekli olan durumlar çalışmanın birinci kısmında zikredilmişti. Bu durumlar içerisinde, fasıl yapılması gerekirken yanlış bir anlama sebep olacağı gerekçesiyle vasıl yapılması hususu Kur'ân'da bulunmamaktadır. Zira böylesi durumlar muhatabın yönelttiği bir soruya "Hayır" şeklinde olumsuz bir cevap verirken buna ilave olarak dua ya da beddua gibi bir ara cümle getirilmesiyle oluşuyor. Kur'ân'da ise bu türlü bir kullanım yoktur.⁴⁸ Dolayısıyla burada vasıl sebeplerinden sadece ikisi zikredilecektir.

2.2.1. İ'râb Ortaklığı

İ'râbda yeri olan, yani büyük bir cümlenin bir ögesi konumunda bulunan cümlelere başka cümleleri aynı ögelik için ortak etmek istediğimizde atıf harfini kullanır ve cümleleri birbirine vaslederiz.⁴⁹ Cümlelerin i'râbda ortak kılınması, ilgili cümlelerin anlam bakımından birbirini tamamlaması, istenilen anlamın çerçevesini çizme noktasında her birinin bir görevi üstlenmesi içindir. Aşağıdaki örnek ayet üzerinden cümlelerin vasıl yapılmasının anlama nasıl katkı sağladığı daha berrak hale getirilecektir.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ
بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Şüphesiz ki Allah, (kıyametin kopma) saatin bilgisi sadece kendi katında olandır. Yağmuru indirir. Rahimlerde olanı bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır."⁵⁰

Bu ayet-i kerime Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından "Mefâtihu'l-ğayb", yani gaybın anahtarları olarak isimlendirilmiştir.⁵¹ Beş şeyi sadece Allah'tan başkasının bilemeyeceğini haber veren Allah Resulü (s.a.v.) bu yargısının ardından bu ayeti okumuştur.⁵² Ayette zikredilen beş husus içerisinde kıyame-

⁴⁸ Atîk, *İlmü'l-me'ânî*, 171-172.

⁴⁹ Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâğâ*, 182.

⁵⁰ Lokman 31/34.

⁵¹ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 175.

⁵² Müslim, "İman", 5.

tin kopma vakti ilk olarak anılmıştır. Cümlelerin öncesinde insanların korkması gereken bir günden ve o günün bazı hallerinden bahsedilip ardından bu ayetin atıf olmaksızın, fasıl yapılarak getirilmesi, insanların aklına gelebilecek olan “Peki bu sakınmamız gereken kıyamet ve sonrası ne zaman gerçekleşecek” şeklindeki soruya yanıt niteliği taşımaktadır.⁵³

Fasıl konusunun örnekleri daha önceki başlıklarda geçmişti. Burada vasla örnek teşkil eden yerler, bu ilk cümleden sonra zikredilen cümlelerin atıf harfiyle getirilip ilk cümlelerin i'râbına ortak kılınmasıdır. İlk cümle, öncesinden fasıl yapılarak, gizli bir suale cevap verdikten sonra, bu cümlede özne zikredilip (burada özne Arapçada İne edatının ismi olarak görülür) ardından yüklem (yani İne edatının haberi) devrik bir isim cümlesi olarak getirilmiştir. İsim cümlesi zatı itibariyle sebat ve devamlılık ifade eder. Devrik olması da öznenin zikredilen yargının tek sahibi olduğunu vurgular. Cümleler arası vasıl yapılacağında özel vurgulanması gereken bir şey söz konusu değilse vasıl yapılan cümlelerin benzer özellikte olması beklenir. İsim cümlesine atıf yapılırken isim cümlesi getirilir; fiil cümlesine atıf yapılırken de fiil cümlesi getirilir. Yine geçmiş zamanlı bir cümleye atıf yapılacağında geçmiş zaman içerikli cümle zikredilir. Bu uyumun dışına çıkıldığında belîğ kelimelerde mutlaka özel bir anlam aranır.⁵⁴

Bu ayette ilk cümledeki yüklem olan “saatin bilgisi sadece O'nun katındadır” sözü, kıyamet saatinin bilgisinin sadece Allah'a aidiyetini, değişmezlik ve süreklilik bildiren bir isim cümlesiyle ifade etmiştir. Ardından getirilen ve yükleme eklenen “yağmuru indirir” cümlesi bir fiil cümlesidir. Bu fiil cümlesi yapısı gereği teceddüd, yani yenilenme anlamı taşır. Bu da, kıyamet saatinin sadece katında olduğu belirtilen zatın sürekli kullarına nimet bahşettiği gerçeğini öne çıkarmaktadır. Ayrıca önceki cümlelerin yüklemine atfedilmesiyle, yağmurun her seferinde yenilenerek indirilmesinin sadece Allah'ın bilgisi dahilinde gerçekleştiğini ifade eder. Burada günümüz hava tahminlerinin ayetle çeliştiği akla gelebilir. Ancak ayette Allah'a aidiyeti söz konusu edilen husus sadece yağmurun ne zaman yağacağı değildir. Kaldı ki bu yağmurun

⁵³ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî, *Nazmu'd-düer fi tenâsübi'l-âyi ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.s.), 15/214.

⁵⁴ Atîk, *İlmü'l-me'ânî*, 171-172.

ne zaman yağacağı hususunu günümüz teknolojisi yağmur bulutlarının ve hava akımlarının gözlemlenmesiyle ortaya koyulmaktadır. Bu da bir bilgi değil; ortaya çıkmış olan emarelerin zamanını belirlemektir. Ortada bulut yokken ve hava akımları gözükmeden, hiçbir emare olmaksızın yağmurun ileriki günler ve aylarda ne zaman yağdırılacağı bilinmemektedir. Ne kadar yağacağı, ne şiddette yağacağı, ne kadar süreceği gibi konularda kesin ve net bilgiler Allah'ın katındadır.⁵⁵

Konumuz açısından bu örnek, bir cümlemin kendisinden önce geçen cümledeki bir ögeye atıf yapılmasının anlama nasıl katkı sağladığını gösterir. Zira atfedildiği cümleden bağımsız olarak tek başına “yağmuru indirir” cümlesi vurgulanan anlamları ifade etmez. Bu durumda i'râbda ortak kılınan cümleler birbirlerinden anlam kazanırlar, denilebilir. Devam eden cümlelerde de aynı durum söz konusu edilecektir. “Rahimlerde olanı bilir” cümlesi de ilk cümledeki yükleme eklendiğinden oradaki hususiyeti alır ve böylece mana olarak rahimlerde olanı bilmek sadece Allah'a hasredilir. Ultrason cihazlarıyla görmek, bilmek demek değildir. Bakıp görülen şeyler için bilme fiili kullanılmaz. Kaldı ki rahimlerde olanların doğup doğmayacağı, ne zaman doğacağı, ne zaman düşeceği, imanlı olup olmayacağı, daha henüz yeni gebelik döneminde cinsiyet konusu sadece Allah'ın bilgisinde olan hususlardır. Bu cümle de fiil cümlesi olarak getirilmek suretiyle sürekli gebelik durumunun gerçekleştiği ve her birisinden Allah'ın haberdar olduğu, Allah'ın kullarının en ince durumlarına dahi vakıf olduğu söylenmektedir. Sonrasındaki cümle de atıf harfiyle ilk cümledeki yükleme eklenmiştir. “Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez” ifadesi bir fiil cümlesi olarak insanın yarına dair sürekli bir bilme arzusunda olduğu ama bu kaygı ve hırsın doğru olmadığı zira yarının sahibinin Allah olduğu vurgulanmakta, tevekkül ve kanaate davet edilmektedir. Bunun devamı olarak “Hiç kimse nerede öleceğini bilemez” ifadesi de insanın yarın ile ilgili aynı merakının bir başka veçhesini ortaya koymaktadır. Ne zaman öleceğini bilemeyen insanın her an ölebilecekmiş gibi yaşaması telkin edilmiş olmaktadır. Tüm bu cümlelerin ilk cümlemin yüklemine bağlanması, o yüklem ifade ettiği ihtisas anlamını kazanması ve aynı zamanda farklı hususları ifade etmesi içindir.⁵⁶

⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 21/196-197.

⁵⁶ Bikâî, *Nazmu'd-dürer*, 15/215-216.

Cümleler birbirlerine i'râb ortaklığı sebebiyle vasledildiğinde önceki cümlenin içerisinde bulunduğu cümlede yerine getirdiği ögelik görevi ne ise ona eklenen cümlenin görevi o olmakta, bunlar birbirlerini tamamlayan parçalar mesabesinde olmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili bir örnek daha verilecektir.

لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا
الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

“Kendileri için birtakım faydalara tanık olmaları ve malum günlerde kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine Allah’ın isimlerini anmaları için (Hacca gelenler). O hayvanlardan yiyin ve sıkıntılı, fakir kimselere de yedirin.”⁵⁷

Hac ibadetinin yapılması bu ayet-i kerimede iki gerekçeye bağlanmıştır. İnsanların yararına olacak birtakım şeylere tanık olmaları ve bunları elde etmeleri ilk gerekçe, Allah’ın rızık olarak bahşettiği hayvanları Allah’ın ismini zikrederek kurban olarak kesmeleri de ikinci gerekçedir. Bu ikinci gerekçe için getirilen cümle ilk cümleye vasledilmiştir. İlk cümle ise içerisinde bulunduğu büyük cümlenin meful lehi, yani gerekçesini açıklayan zarf tümleci konumundadır. İkinci cümlenin ilk cümleye eklenmesiyle bu cümleler görevde ortak olmuşlar ve hac ibadetinin farklı iki gerekçesini ifadede kullanılmışlardır. Ayette bahsedilen menfaatler dünyevi ve uhrevi faydaları kapsamaktadır. Bunların tahsili tek gerekçe olarak sunulmamış, aynı zamanda bu menfaatlerin içerisinde bulunan kurbanların kesilip etlerinin yenilip dağıtılması da zikredilmiştir. Burada ikinci gerekçe ilkinin kapsamına girse de özellikle zikredilmesi haccın bu yönünü vurgulamak içindir.⁵⁸

İ'râb ortaklığı sebebiyle birbirine vasıl edilen cümleler değerlendirilirken siyakı dikkate alınır, ilk cümlenin i'râbı belirlenir ve buna göre yorum üretilir. İlk cümlenin bulunduğu cümledeki görevinin tespiti özellikle ikinciyle birlikte yorum yaparken önem arz etmektedir. Vaslı gerektiren bu gibi durumlarda bu adımlar izlenmelidir.

⁵⁷ el-Hac 22/28.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17/246.

2.2.2. Haber-İnşâ Ortaklığı

Cümlelerin vasıl yapılmasını gerektiren bir diğer husus da haber-inşâ ortaklığıdır. Haber cümleleri doğrulanıp yalanlanabilir potansiyelde olan cümlelerdir. İnşâ cümleleri ise doğrulanıp yalanlanamaz. Emir, nehiy, istifham, nida, temenni gibi talep içerikli cümlelerle övgü-yergi, umma ve şaşırma anlamı taşıyan cümleler inşâ cümlelerini oluşturur. Bunlara ilave olarak alışverişlerde kullanılan akit lafızları da eklenir. Zira bu lafızlar görünüşte haber içerikli de olsa anlam bakımından inşâ olarak kabul edilir.

Cümlelerin birbirine bahsedilen kip birlikteliği dolayısıyla vasledilmesi, ilk cümlelerin i'râbda mahallinin bulunmaması, yani müstakil, bağımsız bir cümle olması ön şartına bağlıdır. Aksi takdirde ilk cümle içerisinde bulunduğu başka bir cümlelerin ögesi olarak bağımsız olmayacak ve ona atfedilen cümle de i'râb ortaklığı sebebiyle benzer i'râbı alacaktır. Bu nedenle Kur'ân'da haber-inşâ ortaklığı sebebiyle birbirine vasledilen cümleleri tespit ederken bu noktaya dikkat etmek gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da cümlelerin sadece lafzen haber veya inşâ nitelikli olmamaları gerektiridir. Bu cümlelerin mana bakımından da haber ya da inşâ cümlesi olması zorunludur. Çünkü görünüş itibarıyla haber kipinde olan bazı cümleler inşâ anlamında kullanılabilirdiği gibi bunun aksi de olabilmektedir. Böyle durumlarda anlam esas alınacaktır. Cümleler arasında bu birlikteliğin zorunluluğu nedeniyle haber kipli bir cümleye inşâ kipinde bir cümle vasledildiğinde ya da aksi bir durumda bunların aynı kipte oldukları düşünülecek ve buna göre yorum inşa edilecektir. Bu nokta da büyük önem arz etmektedir.

Aşağıda vereceğimiz örneklerde vaslı gerektiren haber-inşâ ortaklığının Kur'ân yorumuna katkısı gösterilmeye çalışılacaktır.

يَأْتِي آدَمَ خُدُوَا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“Ey Âdem'in oğulları! Her namaz yerinde ziynetlerinizi alın, yiyeceğinizi, içeceklerinizi israf etmeyin. Zira Allah israf edenleri sevmeyiz.”⁵⁹

Bu ayet-i kerimenin Kabe'yi çıplak tavaf eden, Mescid-i Haram'a bu vaziyette giren kimseleri hususi olarak uyardığı söylenmiştir.⁶⁰ Ne var ki sebe-

⁵⁹ el-A'râf 7/31.

⁶⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/149.

bin hususiliği hükmün umumi olmasına engel teşkil etmez.⁶¹ Dolayısıyla her birey bu ayetin muhatabı olarak mescide gideceğinde, insanın süsü olan elbiselerini⁶² giymeli, elbisesinin ve bedeninin temiz oluşuna dikkat etmelidir. Allah'ın helal olarak verdiği rızıkları yiyip, içmeli ancak bunları helal daire-sinde ve israfa ve kibre kaçmadan yapmalıdır. Ayetin genele hitabı bu şekilde alınabilir.⁶³

Ayet, nida harfiyle muhataplarına seslendikten sonra bir emir cümlesiyle başlamaktadır. Emir cümleleri inşâ cümlesi olarak kabul edilir. Bu cümleye atfedilen diğer cümleler de inşâ cümlesi olarak gelmelidir. Nitekim ayette de böyle olmuştur. İkinci cümle olan "yiyin" cümlesiyle üçüncü cümle olan "için" cümleleri emir içerikli inşâ cümleleridir. Bunlardan sonra gelen dördüncü cümle ise "israf etmeyin" şeklindeki bir nehiy cümlesidir. Nehiy cümlesi de inşâ cümlesi olduğundan bu da öncekilere vasledilmiştir. Ayetteki dört cümlelerin inşâ ortaklığı sebebiyle birbirlerine vasledildiği görülmektedir. Bu durum, cümlelerin birbirleriyle mana bakımından cem edilmesini ve aynı zamanda mahiyet olarak bu cümlelerin birbirinden farklı oluşunu gerektirir. Çünkü atıf anlamındaki vâv harfi mutlak cem anlamındadır. Bu, birbirine atfedilen unsurların, aralarında tertip ve zaman düşünülme-siz birlikte değerlendirilmesini gerektirir.⁶⁴ Bunun dışında vâv harfi bir atıf harfi olarak aynı zamanda muğâyere, yani birbirlerinden farklı oluşu da zorunlu kılar.⁶⁵ Bütün bunlar dikkate alındığında mescide giderken ziynet olarak zikredilen elbiselerin giyilmesi, yeme, içme ve israf etmeme cümleleri birlikte değerlendirilmelidir. Bu cümlelerin her birisi birbirinden mahiyet olarak farklıdır an-

⁶¹ Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdir b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Haleb: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1376/1957), 1/32.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-İmâmi's-Şâfi'i*, thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân (Suudi Arabistan: Dâru't-Tedemmuriyye, 1427/2006), 2/849.

⁶³ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1419/1998), 5/1465.

⁶⁴ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 1/362.

⁶⁵ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabi, 1420/2000), 5/299.

çak birlikte değerlendirildiğinde her bir eylemde ölçülü olunması gerektiği, bunların mubah hususlar olması yanında sınırın aşılmasıyla mübahlıktan çıkıp kerahet ve haramlığa varacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767) ayeti değerlendirirken müşriklerin elbise giyme, yeme ve içme gibi konularda ilahlarının birtakım uydurmalarını öne sürerek bunları kendilerine haram kıldıklarını ifade etmektedir. Ayetin bu gibi helal kılınan şeyleri insanların uydurma inançlarla kendilerine haram kılmak suretiyle israfı düşmemeleri gerekliliğini ifade ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla israfı helal olan şeyleri haram kılma gibi bir aşırılık, haddi aşma olarak yorumlanmaktadır.⁶⁶

Vasıl yapılan cümlelerin ardından gelen haber kipli “Allah israf edenleri sevmez” cümlesi öncekilerden kip olarak farklı olduğundan atıfsız bir şekilde gelmiş, öncesinden fasledilmiştir. Fasil başlığında bu gibi durumlara, yani cümlelerin haber ve inşâ olarak farklılaştığı durumlara kemâlû'l-inkitâ` denildiğine değinilmişti. Ayetteki son cümle, öncesindeki “israf etmeyin” cümlesinden fasledilerek o cümlelerin adeta gerekçesini sunmaktadır. Allah'ın israfı sevmemesi gerekçesiyle israf edilmemesi istenmektedir. Bu nedenle biz de ayetin son cümlesini çevirirken “zira” ifadesini kullanarak bu illiyet bağıını gösterdik. Aynı zamanda israf edenlerin neticede Allah'ın sevgisinden mahrum olacağı da söylenerek fasledilen bu iki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi de kurulabilir. Burada asıl konu vasıldır ancak ayette fasıl da yapıldığından yeri gelmişken ondaki yorum etkinliğine de dikkat çekildi.

Vasılı gerektiren haber-inşâ ortaklığına bir başka örnek olarak aşağıdaki ayet zikredilebilir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِينٍ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا تَصَرُّ مِنَ اللَّهِ وَقَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِيرٌ الْمُؤْمِنِينَ

“Ey iman edenler! Sizi elemli bir azaptan kurtaracak ticarete sizi yönlendireyimi mi? Allah'a ve elçisine iman edin, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin. -İşte bu, eğer bilerseniz, sizin için en hayırlı olandır-. Ki böylelikle sizin için günahlarınızı bağışlasın ve sizi altlarından nehirlerin aktığı cennetlere ve Adn cen-

⁶⁶ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâs, 1423/2003), 2/34.

*netlerindeki temiz meskenlere yerleştirsın. İşte bu asıl büyük kurtuluştur. Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih. Müminleri müjdele!”*⁶⁷

Bu ayet-i kerimelerde vasıl ile ilgili birden çok örnek ve belki de vasıl konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri bulunmaktadır. Ayet-i kerimeler müminlerin kurtuluş reçetesini sunarken teşvik edici bir sual ile başlamıştır. Ardından bu reçete okunurken görünüşte haber kipli cümleler serdedilmiştir. Kurtuluşun şartları sıralandıktan sonra sonuç olarak ne ile karşılaşılacağı ifade edilirken getirilen cümleler sonu cezimlenmiş muzâri ile başlayan fiil cümleleri olmuştur. Bu detay ayetlerin doğru yorumlanabilmesi için kilit mesabesinde. Zira muzârî kalıbında gelen fiillerin sonunun cezim olabilmesi için ya cezim edatlarından biri bulunmalı ya da talep bildiren bir emrin siyakında, akabinde bu muzârînin gelmiş olması gerekir. Ayetlere bakıldığında ilk şıkta bahsedilen husus gözükmemektedir. Cezim edatının bulunmadığı yerde muzârî fiilin cezimlenmesi, bu muzârî fiilden önce geçen cümlelerin emir anlamında olmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla ayetlerde geçen *tü'minûne billâhi ve rasûlihî* ifadesi görünüş itibariyle haber kipinde olsa da mana bakımından emir anlamındadır ve inşâ cümlelerindedir.⁶⁸ O halde o cümlelerin ve ona vasledilen diğer haber görünümlü cümlelerin emir anlamında tevili gereklidir. Bu itibarla ayeti anlamlandırırken bizim de meale yansıttığımız üzere ilgili cümleler emir ifade edecek şekilde tercüme edilmelidir.

Son olarak ayette bir diğer noktaya da işaret etmek istiyoruz. Ayet soru cümlesiyle başladıktan sonra araya atıf getirilmeksizin *tü'minûne* şeklinde başlayan cümle ile devam etti. Yani bu cümleler birbirine fasledildi. Soru cümlesi inşâ cümlelerinden kabul edilmektedir. Akabinde gelen cümle ise görünüş itibariyle haber, mana itibariyle de inşâ cümlesidir. Aralarında fasıl ilişkisinin kurulması zihinlerde oluşturulan “Böylesi bir ticarete girişmek için ne yapmalıyız o halde?” sorusuna cevap niteliği taşımaktadır.⁶⁹ Bu da fasıl bahsinde ifade edilen şibhu kemâlî'l-ittisâl için örnek olmaktadır.

⁶⁷ es-Saff 61/10-13.

⁶⁸ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'âni ve i'râbuhû*, thk. Abdülcelil Abduh Şelebî (Beyrut: `Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 5/166.

⁶⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/526.

Görüldüğü üzere haber ya da inşâ görünümlü cümlelerin mana bakımından farklı yorumlanması zorunluluğu bulunabilmektedir. Vasıl yapıldığı cümlelerin lafız ve manaları bu noktada belirleyicidir. Bunların dışında örnek vermiş olduğumuz ayetin yorumunda değinmiş olduğumuz bazı nahiv kural-ları da yardımcı olabilmektedir. Vasıl ve fasıl konusu cümlelerin vâv atf eda-tıyla veya bu olmaksızın sıralanması şeklinde basit görülecek bir konu değil-dir. Detayları, etki ve katkıları geniş olan ve Kur'ân'ı yorumlarken mutlaka bilinmesi gereken bir öneme sahiptir.

Sonuç

Çalışmada belâgat ilminin me'ânî kısmında incelenen fasıl ve vasıl konu-ları Kur'ân yorumuna katkısı çerçevesinde ele alındı. Fasıl veya vasıl yapılan yerlerin her birinde farklı yorumların geliştirilebildiği saptandı. Fasilin Kur'ân yorumuna katkısıyla ilgili olarak şu sonuçlara varıldı:

Fasil yapılan yerlerde cümleler arasında kemâlû'l-ittisâl bulunduğunda, yani ikinci cümle ilkinin beyan, bedel veya tekidi olarak değerlendirildiğinde burada belâgat sanatlarından itnâb gerçekleşmiş olmaktadır. Bu, cümlenin bir faydadan dolayı uzatılmasıdır. İkinci cümle ilkinin beyanı olduğunda ilk cümlede yargı genel manasıyla, mutlak anlamda, detay verilmeksizin zikredil-ir. Ardından gelen açıklayıcı cümleyle bu yargı detaylandırılır. Böylelikle ilk cümleyle merakı celbedilen zihinlere ikinci cümleyle detaylar aktarılır. Buna *el-îdâh ba'de'l-ibhâm*, müphem bırakıldıktan sonra izah etme ismi verilir. Bu durum ikinci cümlenin ilkinin bedeli konumunda olduğunda da geçerlidir. Çünkü bedel, cümlede asıl kastedilendir. İlk cümlede genel kapsamlı bir ifade söylenir, ikincide de bununla kastedilen ortaya konulur. İkinci cümlenin tekit oluşu da cümleyi faydaya mebni uzatmak anlamını taşıdığından o da itnâb çerçevesinde görülür. Ancak burada tekit olarak getirilen ikinci cümle ilkin-deki yargıyı pekiştirmek içindir. Zikredilen diğer iki durum gibi herhangi bir kapalılığı izah etmemektedir.

Bunların tespiti cümleleri birlikte yorumlarken son derece önem arz et-mektedir. İkinci cümle ilk cümledeki yargının mücmelini beyan, mutlakını takyit, umumunu tahsis eder nitelikteyse bu beyan kısmına girer. İkinci cümle ilkinde zikredilen ile neyin kastedildiğini ortaya koyuyorsa bu bedel olur.

İkinci cümle ilk cümledeki yargıyı pekiştiriyorsa bu da tekit olarak değerlendirilir.

Fasıl yapılmasını gerektiren diğer bir durum olarak şibhu kemâli'l-ittisâl, ikinci cümlelerin, ilk cümleden akla gelebilecek bir soruya cevap niteliğinde gelmesiyle gerçekleşmektedir. Böyle yerlerde ikinci cümle, ilk cümlelerin ifade ettiği genel hükme bir açıklama getirmemektedir. Bu açıdan kemâlû'l-ittisâl olarak değerlendirilen yerlerden ayrılır. Burada ikinci cümle, ilk cümleden dolaylı olarak akla gelen bir soruyu, problemi giderme görevi görmektedir. Dolayısıyla bu durumda ikinci cümlelerin hangi soruya cevap niteliğinde olduğu iyi tespit edilmeli ve bunun üzerine yorum inşa edilmelidir.

Cümleler arasında haber ve inşa olarak bir kip farklılığı bulunduğu ya da iki cümle anlam bakımından birbirine zıt olduğunda bu duruma kemâlû'l-inkitâ` denilmektedir. Bu durumlarda yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir: Eğer iki cümle haber ve inşa olarak birbirinden farklıysa aralarında sebep sonuç veya illiyet bağı olduğu düşünülür ve buna göre yorum üretilir. Şayet iki cümle anlam bakımından birbirine zıt ise bu durumda ikinci cümlelerin ilkinde ortaya konulan yargının iyice temayüz etmesini sağladığı savı ileri sürülebilir. Hem kemâlû'l-inkitâ` hem de şibhu kemâli'l-ittisâl için isti'nafiyye cümlesi denilmektedir ki bu öncesinden i'râb bakımından bağımsız olduğu halde anlam bakımından onu tamamlayan cümleler olarak tanımlanır.

Vasılın Kur'ân yorumuna katkısıyla ilgili de şu sonuçlar serdedilebilir: Cümleler arası i'râb ortaklığı bulunan yerlerde bu cümleler birbirlerini tamamlayıcı bir mahiyete sahiptir. İlk cümlelerin, içerisinde bulunduğu büyük cümledeki konumu önemlidir. Bu konum kendisine atf ile bağlanan diğer cümlelere de sirayet edecek ve kendi taşıdığı anlamı onlara da aktaracaktır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli şey ilk cümlelerin i'râbda mahalli olup olmadığını tespittir. Bu tespitin ardından hangi mahalde bulunduğuunun tespitine geçilir. Bir başka önemli husus da hâl cümlelerinin başındaki vâv harfinin veya başlangıç vâvının atf harfi sanılabilir olmasıdır. Bunlar ile atf harfinin temyizi inşa edilecek yoruma doğrudan etki edecektir. Bunları tefrik için nahiv kitaplarından hâl cümleleriyle ibtidâiyye cümleleri incelenmelidir. Klasik tefsirlerde bu tür ayırımlar yapılmaktadır. Önceki cümlede geçen öge-

nin durumunu izah eden bir içeriğe sahipse bu hâl cümlesi olmaktadır. Gerisiyle bütünüyle bağımsız olduğu halde başında vâv bulunan cümle ise ibtidâiyye cümlesidir ve başındaki vâv da ibtidâiyye vâvıdır.

Vasıl yapılan yerlerin ikincisi olan cümleler arası haber ve inşa ortaklığının Kur'ân yorumuna katkısı açısından şu sonuçlara varılmıştır: Cümlelerin i'râbda mahalli bulunmamalıdır. Bu nedenle i'râbda mahalli bulunmayan cümlelerin neler olduğu öncelikle bilinmelidir. Bu tespit edildiğinde cümlelerin haber ve inşa ortaklığına bakılmalıdır. Zira haber cümlesi haber cümlesine; inşâ cümlesi de inşâ cümlesine atfedilir. Burada görünüş itibariyle haber cümlesi olup da inşâ anlamı ifade eden cümlelerin ve bu durumun tersinin de olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Böylesi durumlarda lafza değil de manaya bakılır. Bu nedenle haber ve inşa olarak farklı oldukları halde birbirine atfedilen cümleler görüldüğünde bunların mana bakımından ortak oldukları bilinmelidir. Bu bilgi cümlelerin doğru yorumlanmasında kilit rol oynar.

Fasil yapılması gerekirken yanlış bir anlamın ortaya çıkmasını engellemek için vasıl yapılan durumlar Kur'ân'da yer almadığı için inceleme konusu edilmemiştir. Zira bu tür durumlar bir soruya "hayır" şeklinde cevap verirken ardından bir dua cümlesi getirmek suretiyle gerçekleşir. Bu husus Kur'ân'da bulunan bir üslup değildir.

Kur'ân yorumuna katkısı bakımından fasıl ve vasıl konularının daha çok incelenmesi gereklidir. Kur'ân'da yer alan bütün vasıl ve fasıl içerikli ayetlerin tespit edildiği, hangi gerekçelerle fasıl veya vasıl yapıldığının ortaya konduğu ve buradan hareketle yoruma katkısı açısından hangi sonuçların doğduğunu tespit eden tez çalışmaları yapılabilir. Yine belli müfessirler açısından vasıl ve fasılın yoruma etkisi çalışılabilir. Çünkü bu noktayla tebarüz eden müfessirler bulunmaktadır. Örneğin Bikâî bu noktada önemlidir. Vasıl ve fasıl Kur'ân yorumunda bu denli önemli kılan Kur'ân'ın başından sonuna cümlelerinin ya vasıl ya da fasıl üzere gelmiş olmasıdır. Doğrudan tevil ve tefsire etki eden bu nokta daha fazla çalışmayı hak etmektedir.

Kaynakça

Atîk, Abdülaziz. *İlmü'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1430/2009.

- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd Muhyî's-Sünne. *Me'âlimu't-Tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemir vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Taybe, 4. Basım, 1417/1997.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî. *Nazmu'd-dürer fî tenâsübi'l-âyi ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, t.s.
- Birişik, Abdulhamit. "İ'râbu'l-Kur'ân". 22/376-379. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Cinâcî, Hasen b. İsmail b. Hasen b. Abdirrâzık. *el-Belâğatü's-sâfiye fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyye, 1. Basım, 1426/2006.
- Demirci, Fatih. *Arap Belâgatında Fasil Vasil Meselesi ve Kur'ân Nazmu Üzerindeki Yansımaları (Âli İmrân Suresi Örneğiğinde)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420/2000.
- Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kitâbi'l-kerîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd el-Halebî. *Sirru'l-fesâha*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1402/1982.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa. *Cevâhiru'l-belâğa fî'l-me'ânî ve'l-beyânî ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, ts.
- Halîmî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasen b. Muhammed el-Cürcânî. *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân*. thk. Hilmi Muhammed Fevde. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1399/1979.
- İbn Âşûr, Ebû Abdillâh Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed eş-Şâzelî b. Abdilkâdir b. Muhammed b. Âşûr. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1. Basım, 1404/1984.

- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 3. Basım, 1419/1998.
- İnanç, Yunus. "Bazı Kur'ân Meallerinde Emrin Cevabında Gelen Fiillerin Hatalı Tercümesi". *Edebali İslamiyat Dergisi* 3/5 (2019), 23-52.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn. *Ulûmu'l-belâğa el-bedî'u ve'l-beyânu ve'l-me'ânî*. Trablus: el-Müessesetü'l-Hadîse, 1423/2003.
- Kazvîni, Ebu'l-Me'âlî Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer Celâluddîn. *el-İdâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 3. Basım, ts.
- Meydânî, Abdurrahmân b. Hasen Habenneke. *el-Belâğatü'l-'arabîyye*. 2 Cilt. Dîmeşk: Dâru'l-Kalem. 1. Basım, 1416/1996.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şahhâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1. Basım, 1423/2003.
- Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Müsnedü's-Sahîhu'l-muhtasaru bi nakli'l-'adli 'ani'l-'adli ilâ Rasûlillâhi sallallâhu 'aleyhi ve sellem*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Nâsırî, Ahmed Matlûb Ahmed. *Esâlîbu belâğîyye el-Fesâhatü ve'l-belâğatü el-me'ânî*. Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1400/1980.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420/2000.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr. *Tefsîru'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim - Ğuneym b. Abbas. 6 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1418/1997.
- Sevinç, Rifat Resul. "Belâgatta Fasil-Vasılın Genel Kuralları ve "Vâv" ın Kullanımı". *Ekev Akademi Dergisi* 21/69 (2017), 53-88.

- Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 3. Basım, 1408/1988.
- Sübki, Ebû Hâmid Ahmed b. Ali Behâuddîn. '*Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*'. thk. Abdülhamid Hindâvî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1423/2003.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-Kadîr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1414/1994.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Tefsîru'l-İmâmi's-Şâfi'î*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru't-Tedemmuriyye, 1. Basım, 1427/2006.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Beyrut: Dâru Hecer, 1422/2001.
- Ulugöl, Fatih. "Belâgat İlminde Fasil ve Vasıl". *Nüşa* 19/48 (2019), 155-180. doi: 10.32330/nusha.558467
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî, *Me'âni'l-Kur'âni ve i'râbuhû*. thk. Abdülcélil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1. Basımı, 1408/1988.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Cârullâh. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-Tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, 1407/1986.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Halep: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1376/1957.